

# EVROPSKÉ MÝTY

úvod



## Témata zimního semestru:

- Sámské (laponské) mýty
- Antické mýty a mysteria

## Témata letního semestru:

- Keltské mýty
- Vikingské a germánské mýty
- Staroslovanská mytologie
- Staročeské mýty, legendy a pověsti – a jejich demytizace (kritický náhled na staročeské pověsti)

## Výstup (zimní semestr):

- ústní zkouška (kolokvium)
- povinná četba ke kolokviu za zimní semestr:
  - *Diktys Krétský: **Zápisky o válce trójské**; Darés Fryžský: **Pád Tróje** (zápisky válečných zpravodajů během Trojské války) in: **Homérští hrdinové ve vzpomínkách věků** (str. 13 – 162)*
  - ***Homérské hymny** (Praha, 1959) soubor textů*

## Vznik mýtů a pověstí:

- dnes např. tzv. **městské legendy** (urban legends)
- **výzkum etnografů v Bengálsku** zveřejněný r. 1982, konaný několik let v malé vesničce v Rádžastánu (viz mapa)
  - cca 300 - 400 obyvatel (většinou negramotní)
  - sbírání všech příběhů bez výjimky, které lidé z této vesničky znali :
    - polovina z obyvatel vyprávěla **historiky**, jež se přihodily lidem z jejich vesnice nebo jejich předkům (hadí uštknutí, nehody, rvačky, požár apod.)
    - dále **smyšlená dobrodružství, chrabré skutky** místních hrdinů, **zjevení přízraků** (démonů), **snů**
    - pak následovaly **události z celého Rádžasthánu** a vše, co přetrvalo z **dějin Indie**
    - k tomu se připojily **legendy**, epizody z **mytologie** včetně příběhů bohů, **zázraky světců**, příběhy z **Mahábháraty** a **Rámajány**, příběhy náležící **islámské tradici**
    - několik set **bajek** známých od evropských bajkařů (Ezop, Jean de La Fontaine)



## Základní pojmy:

- **mýtus** – posvátný příběh vysvětlující okolnosti vzniku světa, vesmíru, života, člověka, zvířat apod.
  - **aktéři: konkrétní bytosti** – božské, polobožské, lidské, duchovní, zvířecí, rostlinné, nemrtví (kult předků: zbožštění zesnulých významných osob – např. Asklépios), oživé předměty
  - ne však abstraktní síly (jako třeba Dobro, Zlo, Neštěstí apod.)
  - aktéři jsou buď objekty nebo činiteli mytických dějů
  - z hlediska funkce musí mýtus představovat něco významného pro své vyznavače, jimiž je považován za **pravdivý**
  - mýty **souvisejí s náboženstvím**: pomáhají ho narativním způsobem zpřístupňovat a vysvětlovat jeho vyznavačům
- **náboženství** – latinský výraz pro náboženství: „**religio**“ (tj. „spojení“ člověka s bohem či nadpřirozenem)
  - každé náboženství je vírou v **nadpřirozený svět obývaný bytostmi bez hmotných těl** (božstvy, duchy, anděly, světci, dušemi zemřelých apod. ), náboženství je tedy víra v nepozemské, v nadpřirozené...

- toto „spojení“ našeho světa se světem duchovním je uskutečňováno **modlitbami, obřady, rituálními úkony...**
- 4 typy náboženství podle božstev:
  - **polyteismus** – náboženství archaických kmenů a etnik s panteonem tvořeným více božskými entitami
  - **henoteismus** – polyteismus s jedním hlavním bohem, jenž vládne ostatním
  - **monoteismus** – uměle vzniklé náboženství (křesťanství, islám) s jediným bohem
  - **prototeismus** – monoteismus s různými teony hlavního boha
- **teonyma** (theonyma) = jména bohů
- **mytologie** – soustava **mýtů a mytických aktérů** určitého etnika nebo kultury vytváří její mytologii
- **mytograf** – zapisovatel mýtů

- z původních mýtů se mnohdy vyvinuly **nové útvary**:
  - **pohádky** (lidová vyprávění) – představují **zábavnější** a méně závaznou formu mýtu
    - chápou se dnes už jako **smyšlená vyprávění**, obvykle s určitým morálním poučením
    - uvádějí se často formulacemi jako „*Bylo, nebylo*“, „*Za onoho času*“, čímž jsou řazeny do jakéhosi bezčasí (viz **doba mytická**), případně „*za sedmero horami, sedmero řekami...*“, „*daleko, předaleko...*“ tedy bez konkrétního místa (oním místem zůstává **mytická krajina**)
    - ve slovenštině pohádky většinou začínají „*Kde bolo, tam bolo...*“
  - **pověsti** – vázány ke konkrétním **historickým událostem**, z nichž vycházejí jakožto z “historicky doložitelných faktů”, nicméně okolnosti nebo navazující skutečnosti už jsou smyšlené nebo proměněné (můžou mít blízko i k politické propagandě – viz staročeské přemyslovské pověsti)
    - v dobách národního obrození se pojmem „pověst“ chápala **pohádka**, teprve později došlo k významovému posunu směrem k příběhu pocházejícímu buď z přelomu **doby mytické a historické** (Krok, Libuše, Přemysl) nebo často přímo z **doby historické** (obléhání města, stavba chrámu, lokální zvláštnost atd.)

- **legenda** – vyprávění, jež se považuje za **pravdivé**
  - na rozdíl od mýtu se děje v **době historické** a vztahuje se k historicky doloženým osobám v podobě nějakého **světce či mučedníka**, pojednává o jejich životě, smrti, umučení, zázracích, jde o žánr křesťanské tradice (světec musí v legendě uskutečnit nějaký **zázrak**), ale také např. tradice hinduistické
  - žánr se v Evropě začal vyvíjet ve **3. stol. n. l.** (příběhy o křesťanských mučednících), u nás se objevuje už jako hotový žánr v **10. stol.** po začátku christianizace v našich zemích – jednalo se o **legendy václavské**, i když první václavské legendy vznikly krátce po Václavově smrti v Německu (*Crescente fide*) a Itálii (*Gumpoldova legenda*) a byly předlohou pro naši 1. václavskou legendu – **Kristiánovu legendu** (ta je řazena do **10. stol.**, nicméně někteří historikové ji na základě vyzrálости textu a slohu řadí až do **12.–14. stol.**; nezapomínejme však, že legendista **Kristián** studoval v **Itálii**, kde načerpal vyspělejší křesťanské duchovní poznatky, než byly u nás, takže své dílo mohl napsat podle zahraničních vzorů)
- **epos** (řecky „vyprávění“) – básnické dílo, v němž **epika** převládá nad **lyrikou** (rozsáhlé skladby s obsáhlým dějem bývají sice **veršované**, ale primární je jejich **děj**)
  - obvykle popisují životní příběhy bohů, lidských či polobožských hrdinů a jejich hrdinské činy
  - mnohé vznikaly během několika staletí, kdy byly dotvářeny a upravovány



## Nejznámější evropské dochované eposy:

- zpravidla hrdinské eposy
- řazený zde chronologicky podle doby jejich zapsání (tedy ne podle doby vzniku)
- starořecké eposy *Ilias* a *Odyssea*
  - tradičně připisované **Homérovi**, pracovalo na nich však patrně více autorů, možná šlo jen o zapsání ústní tradice...
  - podle některých odborníků mohla být „Homér“ funkce (něco jako „Pýthie“ označení pro orákulum v Delfách)
- římský epos *Aeneis* / *Aeneida*
  - autorem eposu vytvořeného v letech **29–19 př.n.l.** je **Vergilius**, jde o jeho poslední dílo (některé metrické a dějové nedostatky svědčí o nedokončenosti)
  - skládá se ze **12 knih**, obsahuje **9.896 veršů**

- ovlivněno oběma homérskými eposy co do stylu i látky: prvních 6 knih líčí příběh bájného hrdiny **Aenea**, který prchl z hořící Tróje do Itálie (paralela k příběhu *Odyseie*), dalších 6 knih popisuje příchod Aenea a jeho druhů do Itálie a jejich boje s italskými kmeny (paralela k příběhu *Iliady*)
- staroanglický ***Beowulf***
  - staroanglicky: „Vlk včel“
  - dochován v jediném rukopise vytvořeném někdy kolem r. **1000 n. l.** (báseň je však výrazně starší)
  - epos uložen v Britské knihovně (Londýn)
- islandská ***Edda***
  - dělí se na starší ***Eddu poetickou*** a mladší ***Eddu prozaickou***

- ***Edda poetická***: sbírka islandských epických mytologických a hrdinských písní, vznikala pravděpodobně kolem **10. stol.** ve Skandinávii, díky čemuž byla zachována velká část informací o severské literatuře, mytologii i historii této doby
- ***Edda prozaická***: sbírka islandských mýtů zapsaných **Snorrim Sturlusonem** na přelomu **12. a 13. stol.**, jež je současně i příručka pro mladé básníky, kteří měli na základě uvedených příkladů dávných mýtů a Snorriho instrukcí proniknout do umění poezie
- staroislandské **ságy**
  - líčí události na Islandu v **10. stol.** a na začátku **11. stol.**, převážně související s přijetím křesťanství
  - jde o **rodové ságy** (příběhy jednoho rodu, nikoli jednotlivců)

- staronorské **ságy**
  - epické příběhy v próze (s častým vkládáním veršů), popisují dávné hrdinské skutky a život Vikingů i jiných pohanů a dokonce i křesťanů
  - jsou poměrně **realistické**, ač obsahují i **fantastické prvky** (ryze mytologické povahy)
- francouzská ***Píseň o Rolandovi***
  - jedna z nejstarších francouzských literárních památek: hrdinský epos pocházející patrně z **11. stol.**
  - ústřední postavou je historický vládce **Karel Veliký** a členové jeho družiny, jde o oslavu rytířství a šíření křesťanství při dobývání španělské Zaragozy obsazené pohany (zejm. Saracény)
  - epos obsahuje **4.002** 10slabičných **veršů**

- španělská *Píseň o Cidovi*
  - hrdinský epos předávaný ústně, jehož 1. literární verze se objevila kolem r. **1140**
  - nejstarší dochované dílo španělské literatury, neodrží se historické pravdy (divadelní zpracování Guillén de Castro: *Cidovo mládí* a *Cidovy hrdinské činy*, Pierre Corneille: *Cid*)
- německá *Píseň o Nibelunzích*
  - dvojdílný rytířský epos zapsaný ve **13. stol.** tehdejší lidovou středohorní němčinou, skládá se ze **2 částí**:
  - v 1. části stojí ve středu pozornosti **Siegfried**, ve 2. pomsta jeho manželky **Kriemhildy**
  - děj se odehrává v okolí Burgundské říše na Rýně a ve 2. díle také v jižním Německu a kolem Dunaje v dnešním Rakousku a Maďarsku

- dílo spojuje různé okruhy legend: **germánský okruh** (Siegfried či Nibelungové), **severoislandský okruh** (Brunhilda) a **hunský okruh** (Attila)
- téma později zpracováno ve Wagnerově 4dílné opery *Prsten Nibelungů*
- ruské *Slovo o pluku Igorově*
  - staroruský hrdinský epos zapsaný neznámým autorem **koncem 12. stol.**
  - popisuje neúspěšnou výpravu kyjevského knížete **Igora Svjatoslaviče** [1150–1202] proti kočovným Polovcům (Kumánům) roku 1185
- ruské **byliny** neboli **stariny**
  - žánr ruských epických hrdinských básní, většinou opisují hrdinské činy **bohatýrů** (Ilja Muromec, Dobryňa Nikitič, Aljoša Popovič aj.)

- dělí se do několika cyklů, zpravidla dle historického období (nejčastěji z období vlády **Vladimíra I.**, jenž roku 988 přivedl na Rus křesťanství)
- vznikaly patrně od **12. stol.**, nejmladší však byly zapsány až v **19. stol.**
- původně je patrně přednášeli tzv. „**skazatelé**“ (za hudebního doprovodu)
- ukrajinské **dumy**
  - podobné ruským bylinám
- italská **Božská komedie**
  - autorem je **Dante Alighieri**
  - děj situován do Velikonoc r. **1300** je rozčleněn do 3 částí:  
*Peklo, Očistec, Ráj*
  - Danteho průvodce **Vergilius**

- anglická *Artušova smrt*
  - dílo z v **15. stol.**, autor **Thomas Malory**
  - kompilace středověké artušovské literatury, francouzských a anglických rytířských románů s artušovskou tematikou (text psán anglicky)
- kalmycký *Džangar*
  - Kalmycká republika je republikou Ruské federace, leží severně od Kaspického moře, velikostí se rovná zhruba ČR (počet obyvatel nedosahuje ani 300.000), je jediným evropským regionem s převahou buddhistů
  - epos pojednává o skutcích bájného hrdiny **Džangara** a jeho 6.012 bohatýrů
  - byl zapsán mezi **15.–17. stol.** a má rozsah cca **11.000 veršů** (zpíván zpěváky zvláštním hrdelním zpěvem – vliv dřívější mongolské nadvlády)



- finsko-karelská *Kalevala*
  - epos sestavený až v **19. stol. Eliasem Lönnrotem** z dochované ústní slovesnosti Finů a Karelů
  - **22.795 veršů** je rozděleno do **50 zpěvů** zvaných run
  - v sérii příběhů 3 bohatýrů (potomků mytického Kalevy) shrnuje celou finskou mytologii

## Evropské mýty:

- v evropské historii nalézáme zřetelné stopy po **šamanismu**, který byl vyhlazen křesťanstvím (podobně jako i mnohde jinde na světě)
- např. germánský bůh **Odin** se musel při svém zasvěcení pověsit na **mytický strom světa** na Yggdrasil a dokázal se měnit v různá zvířata nebo přenášet na vzdálená místa (tzv. „cesty duše“ či „duchovní lety“)
- podobné náměty se objevují i v keltské, vikingské či sámské mytologii

- předkřesťanská náboženství Evropy označujeme jako **pohanská** (z lat. „*paganus*“, tj. „*venkovský, vesnický*“), což bylo původně pejorativní označení pro vyznavače starých kultů
- vesničané byli většinou poslední, kteří přistupovali na **christianizaci**
  - přestože se po přijetí křesťanství stávali obvykle zbožnými křesťany, nevzdávali se zpravidla **původní víry a zvyků** přejatých od svých předků
  - na venkově díky tomu přežívaly pohanské kultury ještě dlouho v křesťanské éře

- jako pohanská označujeme **předkřesťanská polyteistická náboženství**
  - např. **kult boha Velesa** (slovanského ochránce dobytka a úrody) u nás byl provozován ještě ve **14. stol.**
  - některé slovanské **rituály** jako je „**vynášení smrti**“ (u nás Morany) se kontinuálně praktikují na mnohých místech východní Evropy **dodnes**, i když jejich původní smysl byl zapomenut a význam nahrazen novým **křesťanským svátkem** (vánoce, velikonoce) či **neutrálním obsahem** (např. dušičky), anebo začal být chápán prostě jen jako tradiční **lidový zvyk**

## Novopohanství:

- na různých místech Evropy nyní existují četná **novopohanská hnutí**, snažící se navázat na předkřesťanské tradice, náboženství i mytologii
  - např. **slovanští novopohané** z Ukrajiny, **keltští novopohané** ve Velké Británii aj. (viz následující fotky)
  - u nás žije každodenním pohanským životem např. **archeoskanzen Modrá u Velehradu** (5km od Uherského Hradiště)

<http://www.archeoskanzen.cz/virtualka/start.html>



britští druidové při oslavách slunovratu



druidky po východu slunce v den letního slunovratu  
u Stonehenge



keltští novopohané ve Velké Británii





uctíváný idol (modla) boha Freye ve Švédsku



slovanští novopohané z Ukrajiny shromáždění kolem  
idolu boha Peruna



idol boha Svaroga (Kapišče v Rusku)



obřad vítání jara v Polsku



idol Svantovida v polském pohanském chrámu  
Mazowiecki (rok 2007)



obřad litevské Romovy



šamanské bubnování v Polsku (rok 2010)



běloruské dívky při oslavě letního slunovratu





moderní chrám antických božstev v řecké Soluni